

“Varför ska arkitekturforskning vara så tråkig....?”

Claes Caldenby

tidskriften Arkitektur

SAMMANFATTNING

En idéhistorisk betraktelse över arkitekturforskningens problematik

Arkitekturforskningen har nått myndighetsåldern. Med nödig legitimation försedd går den nu ut i vetenskapssamhället för att hitta en plats åt sig. Frågan om vad arkitekturforskningen ska bli när den blir stor inställer sig naturligt. Med sig har den arvet från sina två föräldrar, arkitekturen som praktik och forskningen med dess krav på disciplin¹.

Vid ett av de möten förra vintern som ledde fram till bildandet av Arkitekturforskarnas förening och startandet av denna tidskrift ställdes en fråga som möjligen togs som uttryck för ungdomlig oppositionslust och fadersuppror och därför förbigicks med tystnad: “Varför ska arkitekturforskning vara så tråkigt när arkitektur kan vara så roligt?”²

Även om frågan kan vara opassande så tycker jag den är värd att tas på allvar. Jag tänkte göra det genom en utflykt i idéhistorien. Det bör vara allvarligt nog även om jag inte därmed vill påstå att lösningen för arkitekturforskningen främst ligger i lån från andra vetenskaper. Däremot vill jag, som en ogrundad utgångspunkt, påstå att arkitekturen kan delas upp eller snarare ses från två sidor: ett inre av gestaltungsprinciper förvaltade i en yrkeskultur och ett yttre av de krav som situationen i vid mening ställer.³

Att denna uppdelning skulle vara central för arkitekturen kan givetvis diskuteras men den för åtminstone på ett pedagogiskt sätt över till ett centralt tema i idéhistorien eller vetenskapshistorien. Sedan dessa ämnen var tämligen nya på 1930-talet har det pågått en stundtals hätsk debatt mellan internalister och externalister som förefaller mig kunna vara lärorik för arkitekturforskningen.

Internalister är de som menar att vetenskapen utvecklas av egen inre kraft genom att hypoteser prövas, falsifieras och formuleras på nytt. Thomas Kuhn, författaren till boken *The Structure of Scientific Revolutions*, är ett sentida exempel på en internalistisk uppfattning: vetenskapens utveckling bestäms av anomalier i normalvetenskapen som leder till paradigmskiften. Externalisterna däremot menar att samhällets och i sista hand ekonomins utveckling bestämmer vetenskapen. Förklaringen av astronomins utveckling på 1600talet med hänvisning till sjöfartens behov av navigationshjälpmedel är ett exempel. Elzingas och Ambjörnssons bok *Tradition och revolution* är en god företrädare för denna tradition.

Särskilt i England har debatten mellan internalister och externalister varit intensiv och bitvis ganska ofruktbar. Givetvis har det också gjorts försök att upphäva eller överskrida denna motsättning mellan inre och yttre. Detta överskridande tycks framför allt ske från en socialantropologiskt inspirerad, relativistisk kunskapssyn.

Barry Barnes bok *Scientific knowledge and sociological theory* är ett exempel på ett angrepp på internalismens allra innersta, naturvetenskapen. Barnes menar sig kunna visa hur naturvetenskapen liksom annan kunskap grundas på konvention och gemensamma referensexempel och utvecklas genom metaforer och analogier. Någon yttersta sanning eller rationalitet som legitimation finns inte. Naturvetenskap, och annan vetenskap, är en mänsklig aktivitet som andra, en subkultur i ständigt utbyte med andra subkulturer. Men att den är en subkultur betyder också att den har en dynamik, den är inte enbart en avspeglning av samhället, vilket en del externalister kan ha menat. Med detta synsätt suddas också gränsen mellan internt och externt i viss mån ut. Vetenskapen sker i historien och den påverkar historien. Antingen inre eller yttre ersätts med båda – och den komplexa dialektiken mellan olika faktorer blir intressant. Vetenskapen som subkultur är inte lika med godtycke eller konservatism. Det går fortfarande bra att argumentera och att välja linje. Däremot blir det omöjligt att hävda sig stå för den objektiva och enda korrekta linjen. "De stora berättelsernas" tid är förbi, för att antyda en koppling till en aktuell diskussion.⁴

Att forskning är en mänsklig aktivitet som andra är naturligtvis värt att minnas också för arkitekturforskare. Jag är dock ute efter en annan analogi. Att arkitekturen går att dela upp i ett inre och ett yttre har jag redan påstått. Genom den moderna arkitekturhistorien (där det moderna också innefattar 1800-talet) kan man följa en dialektik mellan inre och yttre och försök att förena de två. Funktionalismen är i denna mening starkt inriktad på yttre bestämmningar till arkitekturen, den är i synnerhet i sin svenska variant en 'ny empiricism' (att den betonar planering 'inifrån och ut' betyder något annat). Kännetecknande för denna 'nya empiricism' som växte fram på 30- och 40-talet var inte minst den begynnande arkitekturforskningen, med dess inriktning på insamling av data och försök till generaliseringar om de yttre situationer arkitekterna ställdes inför. Till denna tid hör också försök att frigöra sig från arkitekturens inre bestämmningar, dess traditionella gestaltungsprinciper. Denna frigörelse innebar snarast att gestaltungsprinciperna förbigicks med tystnad av debatten och forskningen. Som 'tyst kunskap' i arkitektkåren har de däremot levt kvar (åtminstone delvis).

Denna tystnad förstärktes av den 68-generation av samhällskritiska arkitekturforskare som växte fram med doktorandvågen under 70-talet. Av flera olika skäl kom det till en stark polarisering mellan forskning och praktik och mellan inre och yttre bestämningar av arkitekturen. Estetik blev ett fult ord. Både forskare och praktiker har anledning att rannsaka sig, felet är inte bara praktikernas ligkiltighet eller brist på tid. Lika väl som gränsen mellan internt och externt i idéhistorien har lösts upp så finns det anledning att uppmuntra gränsöverträdelser i arkitekturforskningen, både mellan forskning och praktik och mellan inre och yttre. En sådan forskning behöver dels problematisera den kartläggning av den yttre ‘praktiska verkligheten’ som redan gjorts, dels också ge sig in i arkitekturens mindre väl utforskade inre.⁵ Den som känner sig tveksam om nyttan av en sådan forskning kan fortsätta att hämta stöd i idéhistorien. I en uppsats i boken *Humaniora i kris* har Sven-Eric Liedman använt sig av en indelning i tre olika slags användningar av vetenskapen, för övrigt just som en differentiering av de yttre bestämningar externalisterna talar om. De tre är materiell administrativ och ideologisk användning.⁶

Den materiella användningen är den där vetenskapen bidrar till att utveckla den materiella produktionen. Typen för denna nyttiga vetenskap är givetvis naturvetenskapen och det är oftast denna slags användning externalisterna haft i tankarna.

Den administrativa användningen är den där vetenskapen tillämpas i politiska och juridiska institutioner i samhället. Den har växt snabbt med planeringens och den offentliga sektorns tillväxt och dess redskap är samhällsvetenskapen. Att den statliga byggforskningen varit inriktad antingen på en materiell användning till stöd för byggandets rationalisering eller en administrativ användning för planerande myndigheter ligger i sakens natur.

Den tredje användningen är alltså den ideologiska. “Med ideologisk användning menar jag vetenskapens användning för att bekräfta eller stärka eller förändra försanthållanden, värderingar och normer gällande värld och människor, religion och konst, politik och moral och allt annat som kommer i mänsklig väg”. Eller kortare uttryckt: “Vetenskapen kommer till ideologiskt bruk när den blir till verktyg att påverka människors föreställningar” skriver Liedman.

Nu menar sig Liedman kunna göra några generella iakttagelser av förhållandet mellan dess olika yttre användningar och vetenskapens inre bestämningar. Den materiella och administrativa, ‘praktiska’ nyttan förstärker specialisering och empiri, medan den ideologiska nyttan främjas av en vittsyftande teoretiskt inriktad vetenskap. Den humanistiska forskningens kris i Sverige orsakas enligt Liedman av att den alltför mycket strävat efter den praktiska nyttan och därigenom blivit solid och trivial. I stället borde den bli mer filosofisk och historisk och därmed både mer allmängiltig och mer kontroversiell. Och mindre tråkig.

Byggforskningens syfte har varit att komma till materiell och administrativ användning. Man kanske kan anklaga den för att inte alltid ha lyckats men syftet är hedervärt. Jag vill ändå gärna se en speciell mening med att man på senare år alltmer börjat tala om arkitekturforskning, om än med högst olika och oklara innebörder. Det borde betyda att man

intresserar sig mer för den förbisedda ideologiska användningen. Och det borde också kunna göra arkitekturforskningen mindre tråkig.

Det nietzscheanska begreppet 'den glada vetenskapen' har t o m börjat dyka upp på allt fler håll i postmodernismens svallvågor.⁷ Man behöver inte ta till sig Nietzsches filosofi för att intressera sig för dess grundtema: överskridandet av gränsen mellan vetenskap och konst, mellan forskning och arkitektur.

Claes Caldenby

1) Detta kan tolkas mer eller mindre bokstavligt. Om man använder sig av avhandlingarna från arkitekturskolorna som tecken på arkitekturforskningens existens så kan man väl datera dess födelse till åren kring 1970. Ett pågående avhandlingsarbete av konsthistorikern Kent Åberg om "Svensk arkitekturforskning: framväxt, stabilisering, kris" börjar däremot på 1830-talet och sätter en främre gräns kring 1940 (Jfr Konstvetenskaplig bulletin nr 32).

2) Frågan ställdes av Ola Bergqvist vid mötet på Chalmers.

3) Elias Cornells välkända formulering "Arkitektur är estetisk organisation av praktisk verklighet" pekar på samma grundläggande tudelning.

4) 'De stora berättelserna' är Jean-Francois Lyotards formulering från "La condition postmoderne" 1979. Se Löfgren, Molander (red) *Postmoderna tider* 1986, s 78.

5) Jag uppfattar det som att Lennart Holm i sin artikel i denna tidskrift och i artikeln "Det vackra och det svåra" i *Arkitektur* 4/1987 talar för en liknande omprioritering till stöd för 'det esoteriska samtalet'.

6) Sven-Eric Liedman "Humanistiska forskningstraditioner i Sverige. Kritiska och historiska perspektiv". I Forser, T, red.: *Humaniora på undantag*. PAN Norstedts 1978.

7) Friedrich Nietzsche: *Den glada vetenskapen*. Korpen, 1987.